

www.emu.ee

Eesti Maaülikool

Estonian University of Life Sciences

Majandus- ja sotsiaalinstituut

Institute of Economics and Social Sciences

**Põllumajandustootja tulevikuperspektiivide ning
põllumajanduspoliitika tulevikusuundade ankeetküsitluse
kokkuvõte**

Tellijä: Põllumajandusministeerium

Tartu, 4. aprill 2008

Kokkuvõte

20. novembril 2007. aastal avalikustas Euroopa Komisjon teatise Euroopa Liidu ühise põllumajanduspoliitika „tervisekontrolli” kohta. Kuna ees seisavad selles dokumendis tõstatatud küsimuste arutelud erinevatel tasemetel, viidi põllumajandustootjate seisukohtade väljaselgitamiseks läbi küsitlus. Küsimused puudutasid kahte suurt valdkonda: millisena põllumajandustootja näeb oma majapidamise tulevikku ja millised on ootused põllumajanduspoliitika võimalike muudatuste osas. Ankeetküsitlus viidi läbi 2007. aasta lõpus ning 2008. aasta alguses.

Küsitluse metoodika ja valim

Küsimustik saadeti 6725-liikmelisest põllumajandustootjate üldkogumist¹ juhuslikult valitud tuhandele põllumajandustootjale. Valimi koostamisel ning küsitlustulemuste analüüsimisel jälgiti kolme põllumajandustootjate suurusgruppi – 2-8 ESU, 8-16 ESU ning üle 16 ESU. Põllumajandustootjate üldkogumist ning ka valimist moodustavad väiksemad tootjad 70%, keskmise suurusega tootjad 12% ning suuremad põllumajandustootjad 18%. Täidetud ankeedi tagastas 284 põllumajandustootjat, st vastamisprotsent oli 28,4% ning vastanud tootjate struktuur ei erinenud oluliselt valimi struktuurist. Analoogiline küsitlus viidi läbi ka Lätis ja Leedus. Alljärgnevalt on välja toodud üldistatud olulisemad tähelepanekud küsimustiku kõigist blokkidest.

I Põllumajandustootja tulevikuperspektiivid

Põllumajandustootjate üldandmed. Küsitlusele vastanud põllumajandustootjate enamus on tegutsenud ligi 20 aastat. Üle poole vastanutest oli tegevust alustanud aastatel 1990-1995, mis viitab sellele, et suurem osa täna tegutsevatest põllumajandustootjatest alustasid tegevust maareformi ning põllumajandusreformi jõustudes. Kõige enam on tänaseid suuremaid tootjaid aastatel 1993-1995, mil toimus ühismajandite reorganiseerimine, alustanute hulgas.

Küsitlusele vastanud põllumajandustootjaid isikutena iseloomustab küllalt kõrge keskmine vanus – 56 aastat, kusjuures suuremate tootjate juhid on keskmisest nooremad. E-posti kasutavad ning erialaorganisatsioonidesse kuuluvad samuti keskmisest nooremad ning suurema sissetulekuga põllumajandustootjad.

Tootmisüksuses hõivatud tööjõust on tasustatud töötajaid kolmandikul väiketootjatest, pooltel keskmise suurusega tootjatel ning praktiliselt kõigil suurematel tootjatel. Oma pere liikmete, ehk tasustamata tööjõudu kasutavad peaaegu kõik väiksemad ning keskmise suurusega tootjad. Suurtootjatest kasutavad tasustamata tööjõudu 60% vastanutest. Hinnanguliselt lähitulevikus töötajate arv ei muutu. Kõige staatilisem on töötajate arv väiketootjate puhul, sest peamiselt kasutatakse oma pere liikmete tööjõudu, millega ei kaasne otseseid palgakulusid. Suurematest tootjatest veerand arvab, et nende töötajate arv jägneval

¹ Üldkogumisse kuuluvad need põllumajandustootjad, kelle majanduslik suurus ületab 2 ESU (*European Size Unit*), ehk kelle standardkogutulu ületas 37552 krooni.

kolmel aastal suureneb mõnevõrra ning sama palju on neid, kes kavatsevad töötajate arvu mõnevõrra vähendada.

Sobiva tööjõu leidmise võimalusi hinnati üldiselt väikesteks, eelkõige tänu vähesele võimalusele maksta töötajatele konkurentsivõimelist töötasu. Siinkohal eristuvad aga suuremad põllumajandustootjad, kelle hinnang konkurentsivõimelise palga maksmise võimalustele on oluliselt kõrgem, kui väike- ning keskmise suurusega tootjatel. Suuremad tootjate puhul on rahaliste vahendite olemasolu väiksemaks piiranguks kui sobiliku tööjõu olemasolu.

Tootmisüksuse sissetulek on otseselt seotud ettevõtja tootmismahitudega, erinedes suurusgrupiti oluliselt. Väiksemate tootjate keskmine sissetulek oli 2006. aastal 111 tuhat krooni, keskmise suurusega tootjatel 470 tuhat krooni ning suurematel põllumajandustootjatel 5,5 miljonit krooni. Seejuures varieerub sissetulek oluliselt ka suurusgruppide siseselt.

Põllumajandustootjate suuremates suurusgruppides kasvab märkimisväärselt põllumajandussaaduste müügitulu osakaal nende sissetulekust. Kui väiksematel tootjatel moodustas põllumajandussaaduste müügitulu pisut alla poole sissetulekust, siis suuremate tootjate puhul moodustas toodangu müügitulu rohkem kui kolmveerand tootmisüksuse sissetulekust.

Põllumajandustoetuste osakaal sissetulekust aga tootja suurenedes väheneb. Väiketootjate sissetulekust moodustavad toetused pisut üle poole, keskmise suurusega tootjatel ligikaudu ühe kolmandiku ning suurtootjate puhul moodustavad toetused alla viiendiku sissetulekust.

Teatud osa sissetulekust teenivad põllumajandustootjad ka mittepõllumajanduslikust ettevõtlusest. Sellega tegelevad suurematest tootjatest pooled, kolmandik väiksematest ning veerand keskmise suurusega tootjatest. Väljaspool oma tootmisüksust käib palgatööl kolmandik väiksematest tootjatest. Keskmise suurusega ning suuremate tootjate puhul on palgatööl käijate osakaal oluliselt väiksem. Võib järeldada, et väiketootjate sissetulek on oma pere vajaduste rahuldamiseks tihti ebapiisav ning lisaks põllumajandustootmisele tuleb neil teiste tootjatega võrreldes sagedamini käia palgatööl väljaspool oma tootmisüksust.

Suuri muudatusi sissetuleku osas lähiajaks ei prognoosita. Väiketootjate hinnangul nende sissetulek järgmisel kolmel aastal pisut väheneb, keskmise suurusega tootjad ning suurtootjad on aga arvamusel, et nende sissetulek peaks järgnevatel aastatel mõnevõrra suurenema. Seejuures mõjutavad põllumajandustootjate arvates sissetuleku suurenemist kõige enam põllumajandustoodangu nõudluse ning hindade kasv. Seda arvamust on mõjutanud kindlasti 2007. aastal toimunud põllumajandussaaduste hüppeline hinnatõus ning.

Põllumajandustoetused on saanud kindlaks osaks põllumajandustootjate sissetulekust. Ootuspäraselt on vastanute hulgas kõige enam (96%) neid, kes on saanud ühtset pindalatoetust. Elatustalude kohanemise toetust oli saanud ligi 40% vastanutest ning põllumajandustootmise kaasajastamise investeeringutoetust vaid 10% vastanutest. Investeeringutoetuse saajad olid keskmisest oluliselt suuremad tootjad.

Üldiselt on põllumajandustootjad oma sissetulekut kasutanud pigem tootmisüksuse arendamiseks – suurtootjad enam ning väiketootjad vähem. Väiketootjate puhul takistab tootmisüksuse arendamiseks investeeringute tegemist tõenäoliselt ebapiisav sissetulek, millele lisa hankimiseks tuleb paljudel juhtudel käia lisaks palgatööl.

Tootmisüksuse maakasutus ning loomade arv on ootuspäraselt suurusgrupiti oluliselt erinev. Väiketootjatel on keskmiselt 29 ha põllumajandusmaad, keskmise suurusega tootjatel 76 ha ning suurematel tootjatel 539 ha. Ühtse pindalatoetuse taotlemiseks on toetusõiguslik keskmiselt 92% kasutuses olevast põllumajandusmaast. Keskmise suurusega ning suuremate tootjate puhul on põllumajanduskultuuride kasvupinna osakaal kogu põllumajandusmaast suurem, kuid väiketootjatel on aga teistest suhteliselt enam püsirohumaad. Ka metsamaad on väiketootjatel teiste suurusgruppidega võrreldes suhteliselt enam, mistõttu on võib metsandus olla nende jaoks olulisem täiendav sissetulekuallikas.

Kui oma tootmise tarbeks rendib teistelt maaomanikelt põllumajandusmaad üle poole vastanutest, siis teistele tootjatele rendib põllumajandusmaad 17% vastanutest. Seejuures on kolmveerand keskmise suurusega tootjatest ning 85% suurematest tootjatest rentnikud. Põllumajandustootja tootmismahu suurenedes suureneb ka rendimaade osakaal tema maakasutuses, mistõttu suuremad põllumajandustootjad sõltuvad oluliselt teistest maaomanikest ning sõlmitud rendilepingute tingimustest. Rendilepingud on valdavalt sõlmitud viieks aastaks.

Väiksemad ning keskmise suurusega tootjad arvavad üldiselt, et nende kasutatav põllumajandusmaa pind võib järgnevatel aastatel pisut väheneda, suuremad tootjad kalduvad arvama, et nende kasutatava põllumajandusmaa pindala võib mõnevõrra suureneda. Täiendava põllumajandusmaa ostmise ning rentimise võimalusi peetakse väikesteks. Suurtootjad on küll pisut optimistlikumad, kuid ka nende hinnangute keskmine näitab, et põllumajandusmaa on piiratud ressurs ning selle täiendav kaasamine ei ole lihtne. Sarnaselt uue tööjõu hankimisele on suurtootjate puhul piiravaks mitte rahaliste vahendite vaid sobiva maa puudus nende piirkonnas. Väiketootjad on oma rahalisi võimalusi hinnanud oluliselt madalamalt kui keskmise suurusega ning suuremad tootjad.

Põllumajandusloomi kasvatab 70% vastanutest. Ligi pooled vastanutest kasvatavad piimakarja, kuid märgatav on piimatootmise kontsentreerumine suurematesse tootmisüksustesse. Väiketootjate veisekarjades on piimalehmade osakaal väiksem, st pigem on väiketootjad valinud lihaveise kasvatamise tegevussuuna, milleks annab hea eelduse ka püsirohumaade suurem osakaal nende põllumajandusmaast.

Põllumajandustootjate peamised tootmissuunad – taimekasvatus, loomakasvatus, piimatootmine ning aiandus – seonduvad traditsioonilise põllumajandustootmisega. Erinevate tootmissuundade osatähtsus on keskmise suurusega ning suurematel tootjatel küllaltki sarnane. Väiketootjate puhul on piimatootmise ning taimekasvatuse osatähtsus teiste tootjagruppidega võrreldes väiksem. Keskmise suurusega ning suurematest tootjatest olulisemad on väiketootjate jaoks aga loomakasvatuse ning aianduse tootmissuunad, samuti metsanduse ja puiduga seotud tegevused. Oma konkurentsivõimet hindasid väiksemad ning keskmise suurusega tootjad rahuldavaks. Suuremad tootjad hindasid oma konkurentsivõimet pigem heaks.

Investeeringute abil soovivad erinevate suurusgruppide tootjad saavutada erinevaid eesmärke. Väiketootjad soovivad kõige enam parandada oma toodangu kvaliteeti. Keskmise suurusega tootjad soovivad suurendada tootmismahu (arenda suuremateks tootjateks) ning suurtootjad soovivad kõige enam vähendada oma tootmiskulusid (suurendada saavutatud mahu juures efektiivsust).

Oma tootmissuundade perspektiivikust seostatakse peamiselt suureneva nõudluse ning hinnatõusu ootustega. Valitud tootmissuundade perspektiivikust ei seostata peaaegu üldse toetuste suurenemisega järgnevatel aastatel. See viitab aga sellele, et saadavad toetused ei mõjuta otseselt tootmissuundade valikut. Siiski võivad need vastused olla tugevasti mõjutatud 2007. aasta põllumajandussaaduste suurest hinnatõusust ning turuhindade alanedes võivad muutuda ka hinnangud oma tootmissuundade perspektiivikust mõjutavate tegurite osas. Väiketootjatest rohkem kui kolmandik ei osanud oma tootmissuundade perspektiivikust põhjendada.

Oma praeguste tootmissuundadega kavatseb lähiaastatel jätkata valdav enamik tootjatest. Väiksematest tootjatest veerand ning keskmise suurusega tootjatest viiendik kavatseb tootmissuundade arvu vähendada. Suurimate tootjate hulgas on poole vähem neid, kes soovivad tootmissuundade arvu vähendada. Tootmist soovib mitmekesistada kõigis suurusgruppides ligikaudu veerand tootjatest.

Kõige enam soovitakse lõpetada piimatootmise ning loomakasvatusega tegelemist. Samuti on loobuda soovijad ülekaalus taimekasvatuse tootmissuunal. Alustada soovitakse kõige enam aianduse, metsanduse ning puidu ja teenuste osutamise alal. Need on tootjate hinnangul lähiaastatel kõige atraktiivsemad valdkonnad, millega oma tegevust mitmekesistada. Mahetootmist peavad oma tootmisüksuses perspektiivikaks väiketootjad. Keskmise suurusega ning suuremad tootjad üldiselt ei pea mahetootmist perspektiivikaks.

Põllumajandusega tegelemise soovib järgneval kolmel aastal lõpetada peaaegu kolmandik keskmise suurusega tootjatest. Väiketootjatest soovib lõpetada viiendik, kuid lisaks sellele on ligi 40% jätkamise osas kahtleval seisukohal. Suurtootjate hulgas on kindlaid jätkajaid kaks kolmandikku, kuid ka suurtootjate hulgas on veerandi jagu neid, kes kavatsevad põllumajandustootmisega tegelemise lõpetada.

Oma konkurentsivõime tõstmiseks vajatakse kõige enam tehnikat, ehitisi ning maad. Tehnika järele on kõige suurem vajadus just väike- ning keskmise suurusega tootjatel, suurtootjad on eeldatavasti viimastel aastatel suutnud selles valdkonnas juba investeringuid teha. Suurtootjad on aga teistest kõrgemalt hinnanud vajadust maa järele, mis võib olla tingitud rendimaade suurest osakaalust ning sellest tuleneda võivat ebakindlust tuleviku osas.

Üldhinnang infokanalitele oli rahuldavast pisut kõrgem. Suurtootjad hindasid kõige kõrgemalt koolitusi, nõuandekeskusi ning info kättesaadavust elektroonilisel kandjal. Keskmise suurusega tootjad on kõige kõrgemalt hinnanud oskusteabe saamist elektrooniliselt ning spetsialistide käest. Ka väiketootjad on kõige kõrgemalt hinnanud nõuandekeskuseid ning koolitusi. Samas on väiketootjad andnud väga madala hinnangu elektroonilistele infokanalitele, mis võib tuleneda nende vähesest kasutamisest, kuna väiketootjate seas on internetikasutajaid vähem.

Maaettevõtjale kõige olulisemateks teguriteks peeti elektri ning teede olemasolu ning kvaliteeti. Samuti olid tähtsal kohal võimalused erinevate toetuste taotlemiseks. Teistest vähem olulisteks peeti teenuste kättesaadavust lähikonnas, teiste ettevõtjate olemasolu piirkonnas ning kohaliku omavalitsuse suhtumist ettevõtlusesse. Kuna suurtootjad on mobiilsemad ning neil on paremad (auto)transpordivõimalused, siis on nad väike- ning keskmise suurusega tootjatest vähem oluliseks pidanud selliste teenuste olemasolu lähikonnas, mida on võimalik saada ka lähimatest keskustest.

Oma kõige tugevamateks külgedeks pidasid tootjad tootmisalase kogemuse ja oskuste olemasolu ning perekonna toetust. Samuti on kõrge usk tootmise jätkamisse. Kõige nõrgemateks külgedeks osutusid aga järelkasvu olemasolu tootmise jätkamiseks, materiaalsete vahendite olemasolu ning ühiskonna toetus. Eriti madalalt on järelkasvu olemasolu ning materiaalsete vahendite olemasolu hinnanud väiketootjad. See viitab aga sellele, et neil ei ole piisavalt vahendeid oma tootmise arendamiseks ning samuti on oht, et pole tootmise jätkajaid. Kuna väiketootjad on ka kõige eakamad, siis mõjutab nende lähiaastate jätkusuutlikkust oluliselt see, kas neil on oma tootmisüksust kellelegi (oma perest) üle anda. Kui ei ole, siis ilmselt lõpetab suur osa tootmise just kõrge ea tõttu.

II Põllumajanduspoliitika tulevikuvalikud

Põllumajanduspoliitika tulevikuvalikuid käsitlevate küsimuste vastuste põhjal väib välja tuua järgmised tähelepanekud:

- Otsetoetusi eelistaks enamus vastanutest saada ka edaspidi tootmissuunaga seotult.
- Pindalatoetuste puhul ootab suurem osa vastanuid, piirangu, et toetusõiguslik on ainult see pind, mis oli 2003. aastal heas põllumajanduslikus korras, kaotamist.
- Praegust toetusõigusliku pinna miinimumi Eestis (1 ha) sooviks suuremad tootjad tõsta ning väiksemad põllumajandustootjad pigem langetada. Vastanute kokkuvõttes ollakse siiski rahul praeguse pinna miinimumiga.
- Maksimaalse otsetoetuste summa kehtestamise osas jagunesid arvamused sisuliselt pooleks, kusjuures tootjate suurusgrupiti ei olnud arvamustes olulisi erinevusi.
- Modulatsiooni rakendamisel soovib enamik vastanuid põllumajandustootmise investeeringutoetuste suurenemist. Väiketootjate hulgas on suhteliselt palju ka neid, kes sooviks põllumajanduslike keskkonnatoetuste suurendamist.
- Mis puudutab põllumajanduspoliitika piiravaid abinõusid – piima tootmiskvoot, maa kohustuslik tootmisest kõrvalejätmine ning nõuetele vastavus –, siis üldiselt soovivad tootjad nende kaotamist ning pigem on tegemist üldise meelsusega.
- Piima tootmiskvoodi lõpetamisele eelnevate nn pehme maandumise meetmete rakendamist ei pidanud enamik vastanuid oluliseks.
- Turukorraldusmeetmete mõju enamik põllumajandustootjaid ei tunneta, kuid teravilja sekkumiskokkuostu kui minimaalset turuhinda kindlustavat meedet soovitakse siiski ka edaspidi näha.
- Ühtse riskikindlustussüsteemi loomist toetab enamik vastanuid, kuid mitte kõik selle toetajad ei ole valmis süsteemiga liituma.
- Enamik vastanuid tunnistab, et on märganud kliimamuutusi, seejuures suurem osa tootjaid leiab, et kliima on muutunud põllumajandustootmiseks ebasoodsamaks.
- Energiakultuuride kasvatamise toetuse mõju osas ei osanud üle poole vastanutest seisukohta võtta, mis kinnitab, et see toetuskeem ei oma energiakultuuride kasvatamise arengule Eestis väga olulist mõju.
- Valdav enamus vastanutest pidas oluliseks põllumajanduse toetamist ning toetuste suurendamist.
- Püsirohumaa kohustuse lõpetamist soovis suurem osa vastanutest.